

ДЕСЕТИЛЕТИЕ В ЕС – СВРЪХОПТИМИЗЪМ И ОВЛАДЯВАНЕ НА КРИЗАТА

Доц. д-р Михал Стоянов

Катедра „Икономика и управление на търговията“

Икономически университет – Варна

Резюме

Историческият акт на пълноправно членство на Република България в ЕС от началото на 2007 г. предопредели настъпването на значими социално-икономически промени със сериозно въздействие върху голям кръг аспекти на личния, обществения и стопански живот. Едно от множеството измерения на правните актове на ЕС, кохезията и конвергенцията е пряко обвързано с положителните нововъведения и икономическото развитие на вътрешната търговия. Десет години след акта на присъединяването търговията на българския потребителски пазар демонстрира своята зрялост в условия на динамична конкурента среда, формирана от експанзивното поведение на транснационалните компании и иновативните предприемачески стратегии на местните пазарни участници. Дигитализацията, омниканалната търговия, персонализацията на обслужването и взаимоотношението с клиента, иновативните търговски формати и форми на обмен, еволюцията в потребителското поведение и много други предопределят непрекъсната трансформация в търговията.

Ключови думи: вътрешна търговия, потребителски пазар, членство в ЕС.

DECade IN EU – OVEROPTIMISM AND OVERCOME THE CRISIS

Assoc. prof. Mihal Stoyanov, PhD

Department “Economics and Management of commerce”

University of Economics - Varna

Abstract

The historical act of full membership of the Republic of Bulgaria in the EU from the beginning of 2007 predetermined the occurrence of significant socio-economic changes with a serious impact on a wide range of aspects of personal, social and economic life. One of the many dimensions of EU legal acts,

cohesion and convergence is directly linked to positive innovation and the economic development of domestic trade. Ten years after the act of accession, trade on the Bulgarian consumer market demonstrates its maturity in a dynamic competitive environment created by the expansive behavior of transnational companies and the innovative entrepreneurial strategies of local market participants. Digitization, commodity trading, personalization of customer service and relationships, innovative commercial formats and forms of exchange, evolution in consumer behavior and many others predetermine the ongoing transformation of trade.

Key words: domestic trade, consumer market, EU membership.

На 01.01.2017 г. България отбеляза 10 години от пълноправното членство в ЕС. Както в подготвителния, така и в последвалия етап страната извървя сериозен път на пазарни трансформации и установяване на икономически принципи, функциониращи от десетилетия в обединена Европа. Повечето от реформите, инициирани на хартия, изискаха и тяхното имплементиране в реалната практика, което обаче се натъкна на особеностите на местната бизнес традиция и понякога бе съпътствано с редица предизвикателства и повече усилия за адаптация. След първото десетилетие на пълноправно членство ретроспективният поглед върху изминалите години позволява да се оценят настъпилите промени и тяхното влияние върху икономиката и обществото.

Настоящата работа има за своя основна цел да направи изследване на развитието на вътрешната търговия на България, като се опитва да покаже какви изменения са настъпили в търговския сектор след членството на страната в ЕС.

Специфично ограничително условие на разработката е използваната информация за сектора на вътрешната търговия, за който времевия лаг за оповестяване на официалната национална статистика се публикува веднъж годишно и е съобразена с Календара за разпространение на резултатите от статистическите изследвания на НСИ, което предопределя използваните данни в изследването да са

с актуалност към 2016 г. и да обхващат периода 2007-2016 г.

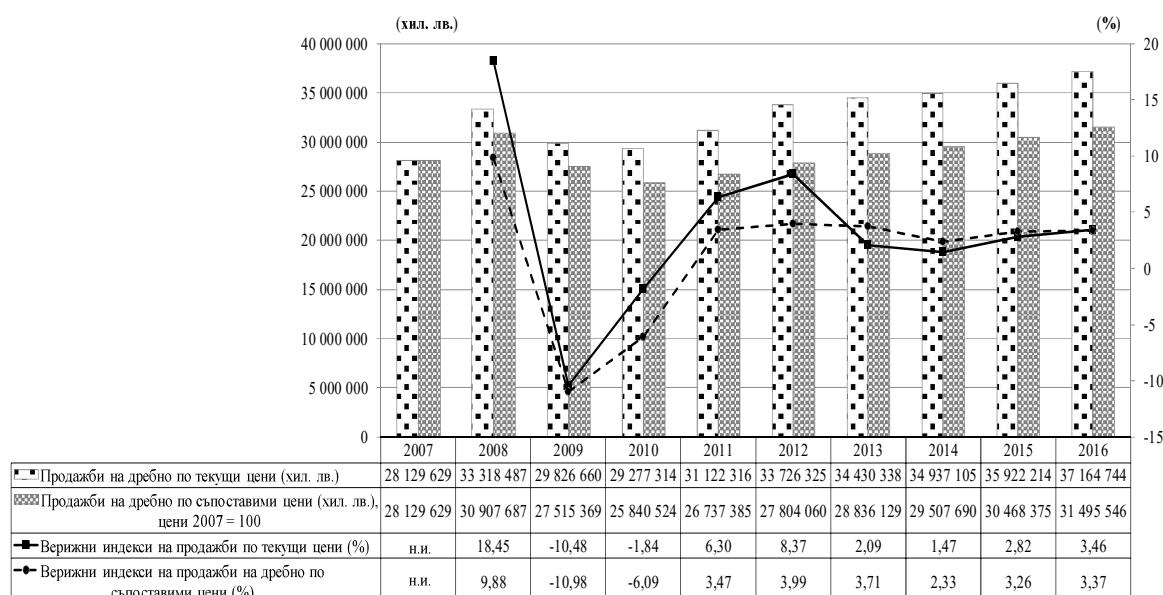
Още в самото начало следва да отбележим влиянието на специфичния фактор, на почти симултантното настъпване на световната финансова криза, започнала почти едновременно с членството на България в ЕС. Благоприятният ефект на политическия акт на присъединяването има своите икономически последствия, тъй като усъпява първо, да смекчи ефектите от глобалните икономически проблеми върху малката българска икономика и второ, да отложи настъпването на негативните изменения във времето. Последното свързваме с обстоятелството, че кризисните процеси на глобалното икономическо забавяне регистрират своята поява в България с времеви лаг от около 2 години, но за сметка на това имат и по-продължително влияние по отношение на възстановителния период, който според макроикономическите данни продължава и към настоящия момент.

Преди всичко останало, интеграционният процес на пълноправното членство е стратегическа концепция за създаване на единен пазар, който осигурява на икономическите агенти от обединените територии свободно движение на трудови, капиталови и стокови ресурси. Реалното изпълнение на основните свободи на ЕС е гаранция, че икономическите агенти, от коя да е страна-членка, получават такива нормативни условия, права и задължения, каквито са установени за местните лица в коя да е друга страна на ЕС. Европейската интеграция не следва да се възприема като отпадане на определени ограничения и еднозначно въвеждане на тотална свобода, а по-скоро като установяване на еднакви правила по отношение на всички икономически участници, което е предпоставка за безпроблемното функциониране на конкурентния и пазарния механизми. По този начин в повечето измерения интеграцията е насочена към координация и синхронизация, която ако не може да бъде постигната, се прибягва до нейното нормативно установяване под формата на определени директиви и регламенти, с които да се съобразяват всички участници.

По отношение на търговията се реализират две оси на обща политика. Първата касае външната търговия и се определя в международната дейност на ЕС по отношение на общата търговска политика. Тя е конкретизирана в съдържанието на чл. 206-207 от Договора за функциониране на ЕС и е свързана „с общия интерес, за хармоничното развитие на световната търговия, за постепенното премахване на ограниченията пред международния обмен и преките чуждестранни инвестиции, както и за намаляването на митническите и други бариери“ (чл. 206) и която „се основава на единни принципи“ (чл. 207). Втората е нееднозначно определена и обхваща различните измерения на вътрешната търговия и се съдържа във вътрешните политики и дейности на Съюза по отношение на вътрешния пазар, свободното движение на стоките, общите правила относно конкуренцията, защитата на потребителите и др., където се „определят насоките и условията, необходими за осигуряването на балансиран напредък във всички засегнати сектори“ (чл. 26). Всички тези измерения са свързани с установяването на вътрешен пазар, който в своя широк обхват работи, за да се постигне „балансиран икономически растеж и ценова стабилност, силно конкурентна социална пазарна икономика, която има за цел пълна заетост и социален прогрес, и високо равнище на защита и подобряване качеството на околната среда. Той насърчава научния и техническия прогрес“ (чл. 3). Следователно, членството предполага създаването на единна рамка, която да съдейства в най-голяма степен за просперитета на Съюза, защитата и благодеянието на неговите членове.

Отчетните данни за динамиката на продажбите на дребно в България за периода 2007-2016 г. дават ясен сигнал за първоначалния скок, постигнат като ефект от членството на страната в ЕС, откъдето през 2007-2008 г. по текущи цени е достигнато до единствено двуцифreno относително изменение на годишна база от 18,45 % (вж. фиг. 1). През 2009-2010 г. са регистрирани ефектите на световните кризисни процеси, които обхващат националната икономика, негативизмът на тази низходяща тенденция е овладян едва през

2013 г., когато продажбите по съпоставими цени успяват да се възвърнат на нивото от 2007 г. След този период се отчита плахо възстановяване, подложен на допълнителното въздействие на регистрираната през периода дефлация. Тук важен момент е, дали и в каква степен реално нарастват количествата на употребените стоки и услуги в ситуация, където отчетената обща ценова промяна се задвижва от рязката ценова волатилност на няколко стокови групи и нейното външно привнасяне в националното стопанство. Въпреки, че продажбите на дребно в страната в края на периода надхвърлят равнището от момента на присъединяването, фазите на бизнес цикъла причиняват подкопаване на обществения свръхоптимизъм, което налива енергия в концепцията на евроскептицизма.

Фиг. 1. Продажби на дребно в България по години през периода 2007-2016 г. по текущи (хил. лв.) и съпоставими цени (хил. лв., цени 2007=100) и верижни индекси на продажби на дребно по текущи и съпоставими цени (%).

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Разбира се, в действието на икономическия механизъм продължава да съществува един значим фактор на стабилността, какъвто се явява системата и правилата на валутния борд. Действието на механизма на валутния борд осигурява монетарна стабилност, която

е необходимо условие за системното търсене на баланс между интересите на пазарните участници и е подходяща основа за плавен и очакван преход към Еврозоната. Смущаването на този процес се предизвиква от неефективността на превантивния и контролния механизъм на държавата. Последното е реакция на прекомерната нормативна тежест и регулативен хаос, които в комбинация с подходите за преразпределяне и използване на ресурсите на централния бюджет, оперативните програми и фондове на ЕС, водят до отсъствие на единна и последователна политика за реформи и провеждане на мероприятия за компенсиране на задълбочаващите се дисбаланси в икономиката и социалната сфера.

Позитивните промени на членството на страната в ЕС са видими и по отношение на нарастващия брой на търговските обекти, които достигат максимална стойност от 132 304 бр. през 2011 г., когато се прекупва вълната на възходящото развитие, за да се достигне до величина от 113 621 бр. през 2016 г. (вж. фиг. 2). Въпреки това общо за целия изследван период 2007-2016 г. е отчетено положително изменение от 103,6% или нарастване от 3 930 бр., което е обусловено от сериозното увеличение в сегмента на търговските обекти за нехранителни стоки 111,4% или прираст от 7 381 бр., което е индикация за по-добра задоволеност на населението с търговска мрежа за нехранителни стоки. Обратно на тази тенденция при магазините за хrани, напитки и тютюневи изделия е регистриран общ спад от -7,6% или понижение от 45 136 бр. през 2007 г. на 41 685 бр. през 2016 г., което е свързано със затварянето на 3 451 бр. обекти, едновременен ефект на оптимизирането на търговската мрежа и отпадането на по-уязвимите пазарни участници.

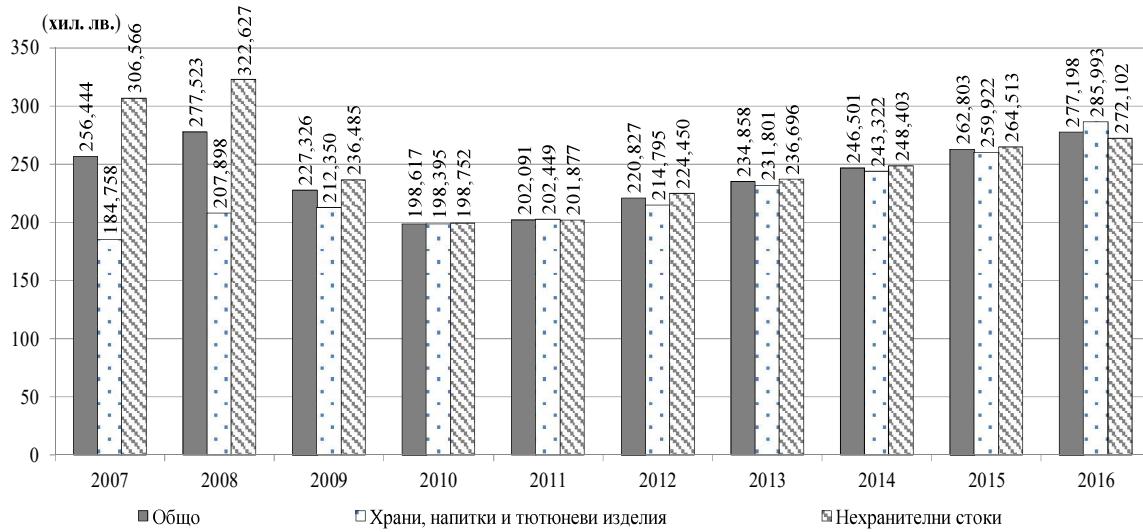
Фиг. 2. Търговски обекти за продажби на дребно в България към 31 декември на съответната година за периода 2007-2016 г.

Източник: НСИ.

В рамките на изследвания десетгодишен период 2007-2016 г. се отчетени две фази на развитие възходяща и низходяща, което директно се обуславя от икономическият цикъл на стопанството засегнато, с известно времево закъснение от световната финансова криза от 2007-2008 г. По този начин догонващото развитие на българската икономика се възпира от затихващите ефекти на привнесените глобални кризисни процеси. Последните са сериозен източник на натрупващите се дисбаланси в икономическата и социалната сфера, които въздействат върху темповете на развитие на вътрешния потребителски пазар.

Комбинираното влияние на двета показателя продажби и брой обекти в търговията на дребно се агрегира в индикатора за постигната концентрация в търговията. Той се изразява посредством измерителя продажби средно на един търговски обект. Синтетичните му измерения служат да се оцени по подходящ начин ефективността в използването на ресурсите на търговията. Специфично в развитието на показателя е неговата структурна дебалансираност към началото на периода (2007-2008 г.), когато нехранителният сектор доминира в продажбите средно на един търговски обект (вж. фиг. 3).

Това посочва предкризисното разширяване на потреблението на нехранителни стоки в условия на икономически растеж и оптимизма от членството в ЕС, но от последвалото кризисно свиване този сегмент търпи най-сериозни съкращавания при продажбите на стоки с по-дълготрайна употреба. Отчетената величина в края на периода 272,102 хил. лв. продажби на дребно средно на един обект през 2016 г. е с 11,2% по-ниска в сравнение с обема от 2007 г. (306,566 хил. лв.). От друга страна значимостта на сегмента „Храни, напитки и тютюневи изделия“ е директно обвързана с физическото съществуване на населението и при нея най-ниска стойност се проявява към началото на периода от 184,758 хил. лв. продажби средно на един търговски обект. С малки изключения, въпреки регистрираното слабо свиване през 2010 и 2011 г., постепенно продажбите на хранителни стоки средно на един търговски обект достигат своето най-високо значение в края на периода от 285,993 хил. лв. през 2016 г. или общо нарастване от над 154,8%.

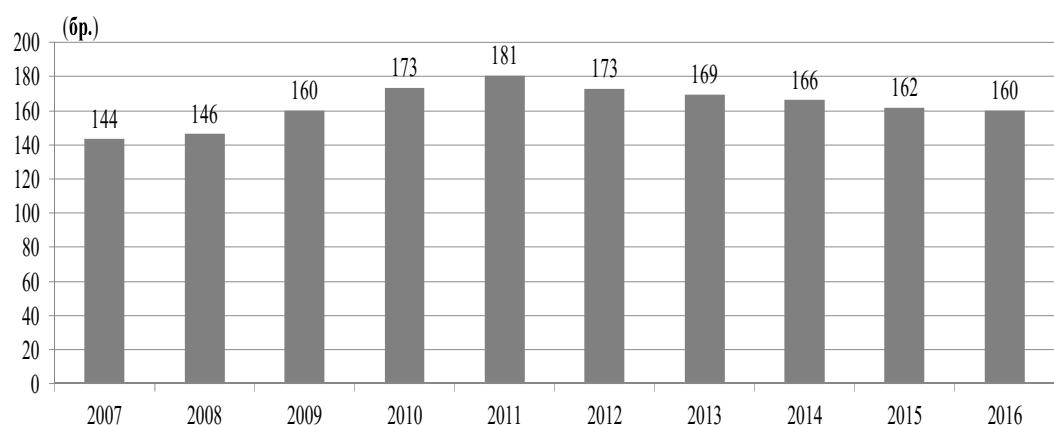
Фиг. 3. Продажби на дребно по съпоставими цени (хил. лв., цени 2007 = 100) средно на един търговски обект общо в търговията и в сегментите „Храни, напитки и тютюневи изделия“ и „Нехранителни стоки“ за периода 2007-2016 г.

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Интересен факт е, че кризисните процеси водят до възникването и установяването на паритет между хранителен и нехранителен

сегменти, който относително се запазва цели 7 години до края на изследвания период. Това по своята икономическа логика е израз на анемичните измерения на посткризисния напредък в стопанството и относителното задържане на потребителнието. Слабите темпове на развитие са проявление на отсъствието на сигурност за потребителите, което забавя възможностите за по-разширено потребителско търсене, комбинирано с незадоволителното нарастване на паричните доходи.

Друг показател с комплексно аналитично съдържание характеризиращо осигуреността на населението с търговска мрежа на дребно е брой търговски обекти на 10 000 жители в страната. В неговата динамика по години на периода 2007-2016 г. откриваме подобряваща се обезпеченост на живеещите в страната със система от традиционни и модерни магазини, като от 144 бр. търговски обекти на 10 000 жители през 2007 г., той се развива до 160 бр. магазини на 10 000 жители в края на периода или нарастване със средно 16 обекта на 10 000 човека, което е относително изменение от 111,4% (вж. фиг. 4).

Фиг. 4. Брой търговски обекти на 10 000 жители в страната към 31.12 на съответната година на периода 2007-2016 г.

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Наблюдаваното положително нарастване на осигуреността на жителите на страната с търговски обекти е обусловено и от влиянието на негативните демографски процеси. Те са основно свързани с

понижаващата се численост на българското население. Този неблагоприятен фактор е с ключово измерение, което поставя България в челото на негативната класация за най-бързо снижаваща се численост на жителите на страната в света (Kotecki, 2018).

Бъдещето на сектора на вътрешната търговия ще се предопределя от световните тенденции в тази индустрия, които са свързани с повишаващата се мощ на международните ритейл гиганти, разрастването на извънмагазинните форми на обмен, омниканалната стратегия за тотален пазарен обхват и достигане до крайния потребител във всяка реална и виртуална точка на контакт, еволюцията на информационно-комуникационните технологии и много други. Най-съществени промени ще настъпват като следствие на продължаващото разрастване на електронната и мобилната търговия, приложението на технологиите на виртуалната и добавената реалност, роботизацията и масовото използване на изкуствения интелект, 3D принтирането, тоталното приложение на сензорни технологии, масовото използване на алтернативни енергийни източници, беспилотното транспортиране, блокчайн технологии и др.

Посочените констатации в настоящата работа определят кръга на настъпилите промени в икономиката на страната и по-конкретно на вътрешния потребителски пазар, където отчетените положителни изменения се претопяват в негативните фази на икономическия цикъл, които съвпаднаха с приемането на страната в ЕС. Въпреки това историческото събитие на присъединяването към ЕС е катализатор с безprecedентно влияние върху развитието на вътрешната търговия и нейното непрекъснато локално, регионално, национално и международно усъвършенстване.

Използвана литература

1. Kotecki, P. (8 August 2018). 10 countries at risk of becoming demographic time bombs. Изтеглено на 26 August 2018 г. от [www.businessinsider.com:https://www.businessinsider.com/10-countries](https://www.businessinsider.com/10-countries)

-at-risk-of-becoming-demographic-time-bombs-2018-8#two-years-ago-china-began-allowing-families-to-have-two-children-instead-of-one-but-the-policy-change-has-not-done-enough-to-reverse-a-decreasing-fertility-rate

2. Държавите-членки на ЕС. (26 Октомври 2012). Консолидиран текст на Договора за Европейския Съюз. Официален вестник на Европейския съюз, С 326, стр. 0001 - 0390.
3. ИНФОСТАТ НСИ. (2018). Население. Изтеглено на 26 Август 2018 г. от https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=1089
4. ИНФОСТАТ НСИ. (2018). Продажби на дребно. Изтеглено на 21 Август 2018 от https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=292
5. ИНФОСТАТ НСИ. (2018). Търговски обекти за продажби на дребно към 31.12. Изтеглено на 21 Август 2018 от https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=435

Контакти:

Доц. д-р Михал Стоянов
E-mail: michal.stojanov@ue-varna.bg